

УДК 343. 28/29

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.335038>

В. І. Тютюгін,
канд. юрид. наук, проф.,
заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ДАВНІСТЮ, УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ТА ЗАМІНА ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ¹

Питанням звільнення від покарання та його відбування присвячений окремий розділ у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) – Розділ XII «*Звільнення від покарання та його відбування*», у якому зосереджено 16 статей (статті 74–87 КК), у кожній з яких передбачені різні види і встановлені різні передумови та підстави звільнення особи від покарання або від його відбування, застосування яких може потягнути за собою і різні правові наслідки для звільненої особи. Проте, як свідчить аналіз закону і численні його дослідження у навчальній² та науковій літературі³, всі види такого звільнення об'єднує одна загальна риса – у всіх випадках такого звільнення закон, а, отже, і суд, який виходить з його приписів, вважають *недоцільним* або **а)** призначення особі покарання (наприклад, ч. 4 ст. 74 КК), або **б)** відбування призначеного засудженому покарання (наприклад, ст. 80 КК), або **в)** подальше відбування того покарання, частина якого була вже

¹ Лекція з навчальної дисципліни «Кримінальне право України. Загальна частина» для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

² Див.: Богатирьова О. І. Інститут звільнення від відбування покарання у законодавстві України: навч. посібник / О. І. Богатирьова, І. І. Журова, О. В. Лісіцков; За заг. ред. Богатирьова І. Г. Київ: ВД «Дакор», 2014. 214 с.; Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. С. 453–500; Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підгот. до заліків та іспитів / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко; відп. ред. В. І. Тютюгін. 7-ме вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2024. С. 198–218; Тютюгін В. І. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини): посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко; відп. ред. В. І. Тютюгін. 5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2024. С. 171–192 та ін.

³ Див.: Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України. Харків.: Харків юридичний, 2009. 840 с.; Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України / наук. ред. О. О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛУВДС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 728 с.; Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія / О. П. Горох; за наук. ред. А. А. Музики. Київ.: ВД «Дакор», 2019. 676 с.

відбута засудженим (наприклад, статті 81 та 82 КК). Окремі із видів такого звільнення від покарання або від його відбування передбачені у статтях 80, 81, 81¹ та 82 КК, до аналізу яких ми і перейдемо.

Розглядаючи будь-який вид звільнення особи від покарання чи від його відбування, завжди необхідно встановили:

а) *передумову* такого звільнення (ті попередні чинники, обставини, наявності яких тільки і може бути поставлено і розглянуто питання про можливість звільнення особи від покарання);

б) *підставу* такого звільнення (ті чинники, обставини, які згідно з законом надають право (чи зобов'язують) застосувати таке звільнення);

в) *характер* та *порядок* такого звільнення (чи є воно обов'язковим або факультативним, повним чи частковим, умовним або безумовним і який саме орган або службова (посадова) особа вправі його застосувати);

г) кримінально-правові *наслідки* такого звільнення (чи є вони виключно сприятливими або за певних умов (у разі порушення вимог, встановлених законом) можуть бути і несприятливими, а також у чому саме вони можуть проявлятися).

Саме з урахуванням зазначених чинників, а також у запропонованій послідовності і буде розглянуто такі вид звільнення від покарання або від його відбування, які передбачені статтями 80, 81, 81¹ та 82 КК.

І. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК)

Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (далі – звільнення від відбування покарання за давністю) застосовується на підставі ст. 80 КК і полягає в тому, що *особа, засуджена обвинувальним вироком суду до будь-якого виду покарання (основного і додаткового), повністю звільняється від його відбування, якщо з дня набрання вироком законної сили його не було виконано протягом встановлених у законі строків, упродовж яких*

засуджений не ухилявся від відбування цього покарання і не вчинив нового злочину.

Таким чином, у разі застосування ст. 80 КК йдеться про таку ситуацію, коли особа:

а) визнається винною у вчиненні певного конкретного кримінального правопорушення;

б) засуджується за вчинення цього кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду до певного виду та міри покарання (основного і додаткового);

в) цей вирок і призначене ним покарання не було виконано з якихось причин, не пов'язаних з певною неправомірною поведінкою засудженого (наприклад, вирок неможливо було виконати у зв'язку з тривалою тяжкою хворобою засудженого);

г) з моменту (з дня) набрання цим вирокм законної сили закінчилися (минули) строки його виконання, встановлені у ч. 1 ст. 80 КК;

г) протягом цих строків засуджений не ухилявся від відбування покарання і не вчиняв нового злочину.

Саме в таких випадках суд, за загальним правилом, **повинен** (зобов'язаний) звільнити засудженого від відбування призначеного йому покарання (основного і додаткового) у повному його обсязі – у межах його розміру (строку), визначеному вирокм.

Аналіз ст. 80 КК свідчить, що **передумовою** звільнення від відбування покарання за давністю є засудження особи до будь-якого виду і міри покарання (основного і додаткового) за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, незалежно від ступеня його тяжкості (як кримінального проступку, так й злочину), а також від того, чи є воно умисним (ст. 24 КК) або необережним (ст. 25 КК), закінченим (ч. 1 ст. 13 КК) або незакінченим (ч. 2 ст. 13 КК), вчиненим одноособово або у співучасті (ст. 26 КК).

Але у ст. 80 КК встановлено *два винятки* із передумови звільнення від відбування покарання за давністю.

Перший з них, який передбачено у ч. 6 ст. 80 КК, має, так би мовити, імперативний характер, бо є обов'язковим для застосування судом і взагалі *виключає* застосування давності і звільнення особи від відбування покарання у разі її засудження за вчинення таких кримінальних правопорушень, як:

а) катування, передбачене ч. 3 статті 127 КК;

б) злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачені статтями 437–439, 442, 442¹ КК.

Особа, засуджена за вчинення будь-якого із зазначених злочинів до будь-якого виду та міри покарання, не може бути звільнена від його відбування за давністю незалежно від тривалості того проміжку часу (строку), який минув з дня набрання законної сили вироком суду, яким це покарання було призначено за вчинення злочинів, перелічених у ч. 6 ст. 80 КК.

Другий виняток, який передбачено у ч. 5 ст. 80 КК, має *факультативний* характер (не обов'язковий для застосування судом) і стосується випадків засудження особи до *довічного позбавлення волі* (ст. 64 КК), за якого питання про застосування давності (і, отже, звільнення засудженого від відбування цього покарання) вирішується *за розсудом суду*, який може (має право) прийняти *одне з двох* рішень:

а) *застосувати давність* і звільнити особу від відбування довічного позбавлення волі, якщо з дня набрання законної сили вироком суду минув встановлений у п. 5 ч. 1 ст. 80 КК *п'ятнадцятирічний* строк давності (15 років) і за умови, що протягом цього строку засуджений не ухилявся від відбування довічного позбавлення волі (ч. 3 ст. 80 КК) і не вчинив нового злочину (ч. 4 ст. 80 КК);

б) *не застосовувати давність* і не звільняти особу від відбування покарання. Але в цьому випадку (тобто у разі прийняття рішення про

незастосування давності) раніше призначене вироком суду довічне позбавлення волі не може бути застосоване до особи і *замінюється* позбавленням волі на певний строк (ст. 63 КК).

Із приписів ст. 80 КК випливає, що *підстава* звільнення від відбування покарання за давністю складається з *двох* обов'язкових елементів (чинників):

1. Перший з них має *об'єктивний* характер, бо не пов'язаний з поведінкою засудженого, а свідчить про наявність такої обставини (настання такої події), як *закінчення строків давності*, встановлених у пунктах 1–5 ч. 1 ст. 80 КК.

Згідно з ч. 1 ст. 80 КК перебіг цих строків *обчислюється* (починає відраховуватися) з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду, а *закінчуються* (спливають) ці строки за умови, якщо вони не були *зупинені* (ч. 3 ст. 80 КК) або *перервані* (ч. 4 ст. 80 КК).

Установлені в пунктах 1–5 ч. 1 ст. 80 КК строки давності є *диференційованими* і становлять 2, 3, 5, 10 або 15 років, а їх *тривалість* залежить від: **а)** *виду* призначеного вироком *основного* покарання; **б)** *строку* призначеного вироком *позбавлення волі* (якщо призначається саме цей вид покарання); **в)** *ступеня тяжкості* вчиненого кримінального правопорушення. Так, наприклад, у п. 1 ч. 1 ст. 80 КК зазначено, що строк давності виконання обвинувального вироку становить 2 роки у разі засудження особи до покарання менш суворого, ніж обмеження волі, а за п. 3 ч. 1 ст. 80 КК тривалість строку давності становить 5 років у разі засудження особи до покарання у виді позбавлення волі за нетяжкий злочин, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин.

У разі призначення судом крім основного, ще і *додаткові* покарання, останнє не впливає на тривалість строків давності, бо відповідно до ч. 2 ст. 80 КК строки давності щодо додаткових покарань визначаються *основним* покаранням, призначеним вироком суду.

Якщо особу засуджено за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) або сукупністю вироків (ст. 71 КК), тривалість строків давності залежить від виду та міри основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю, а також від ступеня тяжкості кожного з тих кримінальних правопорушень, що входять до сукупності.

2. Другий елемент підстави має *суб'єктивний* характер, бо характеризує певну поведінку засудженого, який *протягом строків давності*, встановлених у пунктах 1–5 ч. 1 ст. 80 КК: **а) не повинен** ухилятися від відбування призначеного покарання і **б) не повинен** вчинити нового злочину.

Якщо протягом строків давності засуджений не дотримується такої позитивної поведінки, то настають *несприятливі* правові наслідки, передбачені у частинах 3 та 4 ст. 80 КК, а саме:

а) у разі *ухилення* засудженого від відбування покарання перебіг давності *зупиняється* і протягом усього часу такого ухилення строки давності, встановлені у пунктах 1–5 ч. 1 ст. 80 КК, не спливають і їх перебіг *відновлюється* лише з дня з'явлення засудженого для відбування покарання або з дня його затримання.

При цьому згідно з ч. 3 ст. 80 КК у разі ухилення засудженого від відбування покарання строки давності, встановлені у пунктах. 1–3 ч. 1 ст. 80 КК, тривалість яких становить 2, 3 або 5 років, *подвоюються*, а строки давності, встановлені у пунктах 4 та 5 ч. 1 ст. 80 КК, тривалість яких становить 10 та 15 років, – *подвоєнню не підлягають* і їх тривалість залишається незмінною.

Якщо засуджений одразу після набрання вироком законної сили починає ухилятися від відбування призначеного йому покарання, то якихось складнощів з обчисленням перебігу строків давності не виникає. Наприклад, якщо в такому випадку строк давності становив 2 роки (п. 1 ч. 1 ст. 80 КК), то з моменту з'явлення засудженим для відбування покарання або з дня його затримання, він (цей строк) подвоюється.

Але можливі й випадки, коли засуджений починає ухилятися від відбування покарання не одразу після набрання вироком законної сили, а після того, як певна частина строку давності вже минула. У таких випадках слід мати на увазі, що частина строку давності, яка *минула до зупинення* його перебігу (тобто до ухилення засудженим від відбування покарання), не втрачає свого правового значення і при остаточному обчисленні строку давності входить (враховується) у загальну його тривалість. Таким чином, у цих випадках (тобто у разі такого ухилення від відбування покарання) строк давності становить собою загальну суму, яка складається із частини строку давності, яка минула *до ухилення* засудженого від відбування покарання, та частини строку, яка минула *після* з'явлення засудженого для відбування покарання або його затримання;

б) у разі **вчинення** засудженим *до закінчення* строків давності, зазначених як у пунктах 1–5 ч. 1, так й в ч. 3 ст. 80 КК (тобто, і звичайних, і подвоєних), **нового злочину** будь-якого ступеня тяжкості перебіг строку давності **переривається** і його обчислення згідно з ч. 4 ст. 80 КК починається **заново** (із самого початку) – з дня вчинення засудженим **нового злочину**. Що стосується частини строку давності, яка вже минула до переривання давності, (тобто до вчинення нового злочину), то цей проміжок часу втрачає своє правове значення і не враховується при новому обчисленні давності.

Крім того, з дня вчинення засудженим протягом строку давності виконання обвинувального вироку нового злочину не тільки заново (із самого початку) обчислюється строк давності виконання цього вироку (ч. 4 ст. 80 КК), а й відповідно до ст. 49 КК починає окремо обчислюватися (спливати) ще і *строк давності притягнення такої особи до кримінальної відповідальності* за знову вчинений злочин. Таким чином, з дня вчинення засудженим нового злочину **одночасно** (без поглинення і складання між собою) починають обчислюватися два строки:

а) строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за знову вчинений злочин (пункти 1–5 ч. 1 ст. 49 КК) та

б) повністю відновлений строк давності виконання раніше ухваленого вироку (ч. 4 ст. 80 КК).

На відміну від злочину, який було вчинено упродовж строків давності виконання вироку і який *перериває* перебіг цих строків (ч. 4 ст. 80 КК), вчинення протягом цих строків *кримінального проступку* не перериває (не впливає на) перебігу давності і не тягне за собою наслідків, передбачених у ч. 4 ст. 80 КК. Але з дня вчинення кримінального проступку починають обчислюватися і строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, встановлені в пунктах 1 або 2 ч. 1 ст. 49 КК.

Кримінально-правові наслідки звільнення від відбування покарання за давністю є виключно *сприятливими*, бо у цих випадках припиняються кримінально-правові відносини між державою і звільненою особою, яка з моменту такого звільнення відповідно до ч. 3 ст. 88 та ч. 2 ст. 90 КК визнається такою, що *не має судимості*. Тому, навіть у разі вчинення особою, яку було звільнено від відбування покарання за давністю, нового кримінального правопорушення, вона буде вважатися такою, що вчинила його вперше.

Порядок звільнення від відбування покарання за давністю полягає в тому, що воно застосовується тільки *судом* (ч. 1 ст. 74 КК) і за своїм **характером** є:

а) *обов'язковим*, бо суд зобов'язаний його застосувати (ч. 1 ст. 80 КК);

б) *повним*, а не частковим, бо засуджений звільняється від відбування не частини, а усього призначеного йому покарання (основного і додаткового), тобто від тієї його міри, яка була визначена вироком суду;

в) *безумовним* та *остаточним*, бо перед звільненою особою не висувається жодних спеціальних вимог (умов), порушення яких призвело би до відміни такого звільнення, і суд не може врахувати покарання, від

відбування якого особу було звільнено на підставі ст. 80 КК, навіть у разі вчинення нею після такого звільнення нового кримінального правопорушення.

Особливості звільнення від відбування покарання за давністю щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18-ти років, передбачені у ч. 3 ст. 106 КК і полягають у тому, що у цих випадках у разі засудження за вчинення деяких кримінальних правопорушень закон встановлює інші строки давності, тривалість яких становить 2, 5, 7 та 10 років. Усі інші питання застосування давності вирішуються, виходячи з приписів ст. 80 КК.

II. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК)

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (далі – умовно-дострокове звільнення) застосовується на підставі ст. 81 КК і полягає в тому, що *особа, яка відбуває один із видів покарань, вичерпний перелік яких наведено в законі, може бути достроково звільнена від подальшого його відбування, якщо протягом встановленої законом і обов'язкової до відбуття частини строку цього покарання доведе своє виправлення і за умови, що упродовж невідбутої частини цього покарання не вчинить нового кримінального правопорушення.*

Згідно з ч. 1 ст. 81 КК *передумовою* умовно-дострокового звільнення є *реальне відбування* засудженим лише одного з таких видів покарань, як: 1) виправні роботи (ст. 57 КК); 2) службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК); 3) обмеження волі (ст. 61 КК); 4) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК); 5) позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК). При цьому передбачені в ч. 1 ст. 81 КК покарання, від подальшого відбування яких можливе умовно-дострокове звільнення, можуть бути:

а) або безпосередньо *призначені вироком суду;*

б) або відбуваються засудженням *після заміни чи пом'якшення* раніше призначеного вироком покарання на підставі ч. 5 ст. 53, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62, ч. 5 ст. 80, ч. 6 ст. 82, ч. 4 ст. 83, статей 86, 87 КК⁴.

Перелік наведених у ч. 1 ст. 81 КК видів покарань є *вичерпним* і до нього входять тільки такі: **а) основні** види покарань, які мають **б) строковий** характер.

Крім того, у ч. 1 ст. 81 КК також зазначено, що особу може бути *умовно-достроково* звільнено *повністю* або *частково*, і від відбування *додаткового* покарання, без уточнення, від якого саме виду такого покарання можливе умовно-дострокове звільнення.

Як відомо, звільнення від відбування покарання на підставі ст. 81 КК є *достроковим*, тобто стосується тільки *строкових* видів покарань. Між тим серед усіх видів покарань, які можуть бути призначені як додаткові (частини 2 та 3 ст. 52 КК), на певний строк може бути призначено лише *позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю* (ст. 55 КК). Тому умовно-дострокове звільнення можливе від відбування лише цього *строкового* виду додаткового покарання⁵.

Таким чином, якщо особу було засуджено до одного з основних і строкових видів покарань, перелічених у ч. 1 ст. 81 КК, а також до такого додаткового виду покарання, як штраф (ст. 53 КК) або позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК) чи позбавлення державної нагороди України (ст. 54¹ КК) або конфіскація майна (ст. 59 КК), то від відбування цих безстрокових видів додаткових покарань особа не може бути звільнена на підставі ст. 81 КК і вони завжди застосовуються до засудженого реально та в повному їх обсязі.

Що ж стосується умовно-дострокового звільнення від відбування такого *додаткового* покарання, яке передбачене ст. 55 КК (скорочено –

⁴ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (пункти 6, 11). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02#Text>.

⁵ Там само (п. 7).

позбавлення права), то воно має свої особливості, які полягають у тому, що таке звільнення може бути застосоване судом:

а) *одночасно* з умовно-достроковим звільненням від відбування основного покарання. У цьому випадку особа може бути звільнена від відбування додаткового покарання у виді позбавлення права як *повністю* – від *усього його строку*, якщо згідно з ч. 3 ст. 55 КК строк останнього обчислюється з *моменту відбуття основного покарання* (наприклад, у разі його приєднання на додаток до позбавлення волі), так й *частково* – від *невідбутої частини* цього додаткового покарання, якщо згідно з ч. 3 ст. 55 КК його строк обчислюється з *моменту набрання законної сили вироком* (наприклад, у разі його приєднання на додаток до виправних робіт);

б) *після* умовно-дострокового звільнення від основного покарання. У цьому випадку звільнення від відбування додаткового покарання у виді позбавлення права також може бути як *повним* (від *усього його строку*), так й *частковим* (від *невідбутої частини його строку*), що залежить від строку обчислення його відбування, встановленого в ч. 3 ст. 55 КК;

в) *після повного відбуття* засудженням основного покарання. У цій ситуації умовно-дострокове звільнення від додаткового покарання у виді позбавлення права може бути тільки *частковим* (від *невідбутої частини його строку*), бо для його застосування засуджений повинен відбутися певну частину строку цього додаткового покарання, яка визначена в ч. 3 ст. 81 КК і протягом якої засуджений має довести своє виправлення⁶.

Згідно з частинами 2 та 3 ст. 81 КК *підстава* умовно-дострокового звільнення від відбування як основного, так й додаткового покарання складається з *двох обов'язкових* її елементів (чинників):

1. *Перший* з них має так званий *формальний* (формалізований) характер і полягає в тому, що засуджений *повинен (зобов'язаний) відбутися*

⁶ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 10).

певну частину строку покарання, яка визначена в пунктах 1–3 ч. 3 ст. 81 КК і становить не менше: **а)** половини (п. 1), **б)** двох третин (п. 2) або **в)** трьох чвертей (п. 3) строку покарання⁷.

Тривалість обов'язкової до відбуття частини строку покарання залежить від таких показників, як: **а)** ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; **б)** його характер (спрямованість); **в)** форма вини; **г)** наявність рецидиву (ст. 34 КК); **г)** застосування до засудженого раніше заміни покарання або умовно-дострокового звільнення.

2. Другий елемент підстави має *матеріальний* (сутнісний) характер і полягає в тому, що згідно з ч. 2 ст. 81 КК в процесі (протягом) відбування частини строку покарання, яка визначена в пунктах 1–3 ч. 3 ст. 81 КК), засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці повинен *довести своє виправлення*⁸.

Виправлення засудженого означає, що в його свідомості відбулися такі позитивні зміни, які свідчать про його готовність до самокерованої та правослухняної поведінки (ч. 1 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК). Цей елемент підстави має *оціночний* характер і встановлюється судом шляхом повного, ретельного та всебічного вивчення, аналізу і оцінки даних про особу засудженого (зокрема, оцінюється його поведінка під час відбування покарання, ставлення до вчиненого ним кримінального правопорушення, до праці, взаємовідносини з оточуючим середовищем, додержання вимог режиму, громадського порядку і правил внутрішнього розпорядку, участь у самодіяльних організаціях в установах виконання покарань, його наміри щодо ставлення до суспільно корисної праці після звільнення, тощо). Інакше кажучи, на певному етапі відбування покарання суд встановлює такі дані, які надають йому можливість припустити, що покарання вже досягло мету виправлення засудженого (ч. 2 ст. 50 КК, ст. 6

⁷ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 5).

⁸ Там само (п. 2).

КВК), у зв'язку з чим подальше його відбування стає недоцільним, що і свідчить про можливість умовно-дострокового звільнення засудженого.

Якщо умовно-дострокове звільнення застосовується до особи, яку засуджено за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) або за сукупністю вироків (ст. 71 КК), то обчислення тривалості обов'язкової до відбуття частини строку покарання здійснюється судом відповідно до пунктів 1–3 ч. 3 ст. 81 КК, виходячи при цьому із загального строку покарання, остаточно визначеного за сукупністю⁹.

Звільнення від відбування покарання на підставі ст. 81 КК є не тільки *достроковим*, а й *умовним*, бо невідбута частина покарання виступає своєрідним *іспитовим строком*, протягом якого згідно з ч. 4 ст. 81 КК звільнена особа *не повинна вчинити будь-яке нове кримінальне правопорушення*.

Від виконання (невиконання) цієї умови залежать і **кримінально-правові наслідки** умовно-дострокового звільнення, які залежно від цього можуть бути як *сприятливими* (позитивними), так й *несприятливими* (негативними), а саме:

1) якщо протягом невідбутої частини покарання особа *не вчинить* нового кримінального правопорушення, настають *сприятливі* наслідки – особа вважається остаточно звільненою від подальшого відбування покарання і у зв'язку з цим перебіг строку *погашення судимості* обчислюється з дня її умовно-дострокового звільнення (ч. 3 ст. 90 КК);

2) якщо ж протягом невідбутої частини покарання особа *вчинить будь-яке* нове кримінальне правопорушення, настають *несприятливі* наслідки – суд відповідно до ч. 4 ст. 81 КК призначає покарання за знову вчинене кримінальне правопорушення, приєднує до нього невідбуту частину покарання, від відбування якої особу було умовно-достроково звільнено, і

⁹ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 12).

визначає остаточне покарання за сукупністю вироків за правилами, передбаченими у статтях 71 та 72 КК. Перебіг строку погашення судимості у цьому випадку також переривається і починає обчислюватися заново (із самого початку) за кожне кримінальне правопорушення окремо після фактичного відбуття покарання, призначеного за сукупністю вироків (ч. 5 ст. 90 КК).

Порядок умовно-дострокового звільнення полягає в тому, що воно здійснюється тільки *судом* (ч. 1 ст. 74 КК) і за своїм *характером* є не тільки *достроковим* і *умовним*, а й належить до *факультативних* видів такого звільнення, бо суд *має право*, але не зобов'язаний його застосувати і може відмовити в цьому, мотивуючи своє рішення. У такому випадку *повторне* клопотання (подання) про умовно-дострокове звільнення того ж самого засудженого може мати місце з урахуванням вимог ч. 7 ст. 539 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) не раніше як через *один рік* чи *шість місяців* з дня винесення ухвали суду про відмову.

Особливості умовно-дострокового звільнення щодо осіб, які відбувають покарання за кримінальні правопорушення, вчинені у віці до 18-ти років, встановлені у ст. 107 КК і полягають у тому, що:

- 1) умовно-дострокове звільнення таких осіб можливо тільки у разі їх засудження до позбавлення волі (ч. 1 ст. 107 КК);
- 2) таке звільнення застосовується незалежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім (ч. 1 ст. 107 КК);
- 3) підстава такого звільнення включає до себе не тільки сумлінну поведінку засудженого та його ставлення до праці, а і його ставлення до навчання (ч. 2 ст. 107 КК);
- 4) обов'язкова до відбуття частина покарання дещо скорочена і становить *одну третину* (п. 1 ч. 3 ст. 107 КК), *половину* (п. 2 ч. 3 ст. 107 КК) або *дві третини* (п. 3 ч. 3 ст. 107 КК) строку позбавлення волі.

III. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (ст. 81¹ КК)

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (далі – звільнення для проходження військової служби) є *спеціальним* вид такого звільнення, яке на відміну від аналогічного звільнення, передбаченого у ст. 81 КК, застосовується: **а)** тільки *під час* проведення мобілізації та/або дії воєнного стану і здійснюється **б)** з метою залучення засуджених у цей особливий період до проходження військової служби за контрактом¹⁰.

Цей вид умовно-дострокового звільнення застосовується на підставі ст. 81¹ КК і полягає в тому, що *особа, яка під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану відбуває покарання у виді обмеження чи позбавлення волі, може бути достроково звільнена від подальшого його відбування, якщо виявить бажання проходити військову службу за контрактом, відповідає встановленим у законі вимогам проходження такої служби і за умови, що упродовж невідбутої частини цього покарання не вчинить нового кримінального правопорушення.*

Згідно з ч. 1 ст. 81¹ КК *передумова* звільнення для проходження військової служби складається з *двох* обов'язкових елементів (чинників), які полягають у тому, що:

1) таке звільнення стосується тільки осіб, які реально *відбувають* лише один із таких видів покарань, як *обмеження волі* (ст. 61 КК) або *позбавлення волі* на певний строк (ст. 63 КК), які були:

а) або безпосередньо *призначені вироком суду*;

б) або відбуваються засудженим *після заміни чи пом'якшення* раніше призначеного вироком покарання на підставі ч. 5 ст. 53, ч. 5 ст. 80, ч. 6 ст. 82, ч. 4 ст. 83, статей 86, 87 КК.

¹⁰ Тютюгін В. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (коментар закону та критичний аналіз його приписів). *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: 2024. Вип. 1(21). С. 52–53.

Перелік наведених у ч. 1 ст. 81¹ КК покарань є *вичерпним* і до нього входять лише такі: **а) основні** і **б) строкові** їх види, як обмеження (ст. 61 КК) чи позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК), бо згідно з абзацом третім ч. 1 ст. 81¹ КК звільнення для проходження військової служби не розповсюджується на *додаткові* покарання. Таким чином, у разі приєднання до основного покарання будь-якого додаткового, в тому числі і такого строкового його виду, як позбавлення права (ст. 55), засуджений звільняється тільки від подальшого відбування основного покарання, а додаткове зобов'язаний відбутися реально;

2) обмеження чи позбавлення волі відбуваються засудженим у так званий *особливий період* – **під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану**, які оголошуються Указом Президента України і затверджуються законом відповідно до п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції України та Законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»¹¹ і «Про правовий режим воєнного стану»¹².

Для застосування ст. 81¹ КК має значення саме **час відбування** покарання, а не час його призначення, бо ця норма може застосовуватися і до осіб, які були засуджені до обмеження чи позбавлення волі і до проведення мобілізації та/або дії воєнного стану, але продовжують відбувати ці покарання у такий особливий період.

В абзаці другому ч. 1 ст. 81¹ КК закон встановлює і **виняток** із передумови звільнення для проходження військової служби, згідно з яким його застосування **виключається** (заборонено) стосовно засуджених за вчинення:

– злочинів проти основ національної безпеки України (статті 109–114² КК);

¹¹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Закон України від 23.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

¹² Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

- умисного вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК), або вчиненого з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК), або поєднаного із зґвалтуванням чи сексуальним насильством (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК);
- особливо тяжких (ч. 6 ст. 12 КК) корупційних кримінальних правопорушень (абзац перший примітки до ст. 45 КК);
- кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (статті 152–156¹ КК);
- кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, що характеризуються терористичною спрямованістю (статті 258–258⁶ КК);
- порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами у стані сп'яніння, якщо це спричинило загибель кількох осіб (ч. 4 ст. 286¹ КК);
- посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з виконанням потерпілими своїх службових чи громадських обов'язків (ст. 348 КК);
- кримінальних правопорушень, за які засуджені службові особи, що згідно з підпунктом 1 п. 3 примітки до ст. 368 КК займали особливо відповідальне становище.

Згідно з ч. 2 ст. 81¹ КК *підстава* звільнення для проходження військової служби складається з *двох обов'язкових* елементів (чинників), відповідно до яких таке звільнення застосовується лише до засуджених, які:

1) *виявили бажання* проходити військову службу за контрактом¹³, яке (це бажання) згідно з ч. 2 ст. 154¹ КВК оформлюється шляхом подання засудженим до установи виконання покарання відповідної *письмової заяви*. Виявлене у цій заяві бажання засудженого проходити військову службу за контрактом має бути тільки *добровільним*, тобто виявляється ним особисто і

¹³ Постанова Верховного Суду від 05.09.2024 у справі № 552/4832/22 (провадження № 51-1093км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121502775>.

без будь-якого примусу, хоча його ініціювання, може бути здійснено, зокрема, шляхом надання певних порад, рекомендацій, роз'яснень, може виходити і від представників установи виконання покарання або близьких йому осіб;

2) *відповідають вимогам проходження військової служби за контрактом*, які встановлені в ч. 2 ст. 21⁵ Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»¹⁴ і зводяться до того, що засуджений:

а) ще не досяг *граничного віку* перебування на військовій службі, який для різних категорій військовослужбовців встановлено у межах від 45 до 60–65 років, і до досягнення якого засудженому має залишитися не менше 3-х років¹⁵;

б) має бути придатним до військової служби *за станом здоров'я*, що встановлюється рішенням Військово-лікарської комісії (ВЛК) і підтверджується її довідкою з постановою про придатність засудженого до військової служби (ч. 4 ст. 154¹ КВК);

в) пройшов (успішно) *професійно-психологічний відбір*;

г) має достатній рівень *фізичної підготовки* для виконання обов'язків військової служби.

Із наведених приписів ст. 81¹ КК випливає, що для умовно-дострокового звільнення на її підставі особи для проходження військової служби закон не вимагає, щоб засуджений відбув певну (визначену в законі) частину строку призначеного йому покарання, протягом якої він повинен довести свої виправлення. Таким чином, на відміну від ч. 2 ст. 81 КК, звільнення від відбування покарання на підставі ст. 81¹ КК здійснюється не у зв'язку з доведенням засудженим свого виправлення (ст. 6 КВК), яке було доведено ним у процесі відбування певної частини покарання, а з метою (для) його залучення до проходження військової служби в особливий період.

¹⁴ Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

¹⁵ Там само (ст. 22).

Тому таке звільнення застосовується судом незалежно від того, яку саме частину строку покарання фактично відбув засуджений і чи довів він у процесі її відбування своє виправлення.

Відповідно до абзацу другого ч. 2 ст. 81¹ КК суд, ухвалюючи рішення про умовно-дострокове звільнення особи для проходження військової служби, покладає на засудженого спеціальний *обов'язок* – після набрання законної сили цим рішенням засуджений *повинен невідкладно, але не пізніше 24 годин*, прибути у супроводі Національної гвардії України до відповідного територіального центру комплектації (ТЦК) та соціальної підтримки для укладення контракту і проходження військової служби.

Звільнення для проходження військової служби є не тільки *достроковим*, а й *умовним*, бо невідбута частина покарання виступає своєрідним *іспитовим строком*, протягом якого згідно з ч. 3 ст. 81¹ КК звільнена особа *не повинна вчинити будь-яке нове кримінальне правопорушення*, в тому числі і таке, як ухилення від прийняття на військову службу за контрактом (ст. 336² КК).

Від виконання (невиконання) цієї *умови* залежать і **кримінально-правові наслідки** цього виду звільнення, які можуть бути як *сприятливими* (позитивними), так й *несприятливими* (негативними), а саме:

1) якщо протягом невідбутої частини покарання особа *не вчинить* нового кримінального правопорушення, настають *сприятливі* наслідки – особа вважається остаточно звільненою від подальшого відбування покарання і у зв'язку з цим перебіг строку погашення судимості обчислюється з дня *умовно-дострокового звільнення* (ч. 3 ст. 90 КК). Якщо ж особу було засуджено і до такого *строкового* виду *додаткового* покарання, яке позбавлення права (ст. 55 КК), від відбування якого особа не підлягає звільненню (абзац третій ч. 1 ст. 81¹ КК), то перебіг строку погашення судимості обчислюється з дня *відбуття цього додаткового покарання*;

2) якщо протягом невідбутої частини покарання особа *вчинить будь-яке* нове кримінальне правопорушення, в тому числі і передбачене ст. 336² КК, настають *несприятливі* наслідки – суд відповідно до ч. 3 ст. 81¹ КК призначає покарання за знову вчинене кримінальне правопорушення, приєднує до нього невідбуту частину покарання, від якого особу було умовно-дostroково звільнено, і визначає остаточне покарання за сукупністю вироків за правилами, передбаченими у статтях 71 та 72 КК. Перебіг строку погашення судимості у цьому випадку також переривається і починає обчислюватися заново (із самого початку) окремо за кожне кримінальне правопорушення після фактичного відбуття покарання, призначеного за сукупністю вироків (ч. 5 ст. 90 КК).

Порядок умовно-дostroкового звільнення для проходження військової служби полягає в тому що воно застосовується тільки *судом* (ч. 1 ст. 74 КК) і за своїм **характером** є не тільки *дostroковим* і *умовним*, а й належить до *факультативних* видів звільнення від відбування покарання, бо суд *має право*, але не зобов'язаний його застосувати і може відмовити в цьому, мотивуючи своє рішення. У такому випадку *повторне* клопотання (подання) про умовно-дostroкове звільнення того ж самого засудженого може мати місце згідно з ч. 7 ст. 539 КПК не раніш як через *три місяці* з дня винесення ухвали суду про відмову.

IV. Заміна покарання або його невідбутої частини більш м'яким (ст. 82 КК)

Заміна покарання або невідбутої його частини більш м'яким (далі – заміна покарання) застосовується на підставі ст. 82 КК і полягає в тому, що *особа, яка відбуває один із видів покарань, вичерпний перелік яких наведено в законі, може бути дostroково звільнена від подальшого його відбування шляхом заміни цього покарання або невідбутої його частини більш м'яким видом покарання, якщо протягом встановленої в законі і*

обов'язкової до відбуття частини покарання, що підлягає заміні, стане на шлях виправлення.

У ст. 82 КК передбачено **два** види заміни: 1) заміна *невідбутої частини* таких видів покарань, як *обмеження волі* (ст. 61 КК) або *позбавлення волі* на певний строк (ст. 63 КК) та 2) заміна такого виду покарання, як *довічне позбавлення волі* (ст. 64 КК).

Закон об'єднує ці видів заміни в межах однієї норми (ст. 82 КК), виходячи з того, що передумова, підстава, кримінально-правові наслідки та порядок їх застосування у цілому співпадають.

Згідно з ч. 1 ст. 82 КК **передумовою** заміни покарання є реальне відбування засудженим одного з таких видів покарань, як: **а)** обмеження волі (ст. 61 КК), **б)** позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК) або **в)** довічне позбавлення волі (ст. 64 КК).

Наведений в ч. 1 ст. 82 КК перелік покарань, які підлягають заміні, є *вичерпним* і до нього входять тільки *основні* його види, два із яких (обмеження і позбавлення волі) є *строковими*, а один (довічне позбавлення волі) – *безстроковим*.

Крім того, у ч. 2 ст. 82 КК зазначено, що у разі заміни основного покарання чи невідбутої його частини засудженого може бути *звільнено* і від відбування такого *строкового* виду *додаткового* покарання, як *позбавлення права* (ст. 55 КК). При цьому із приписів ч. 2 ст. 82 КК випливає, що звільнення від цього виду додаткового покарання *одночасно* із заміною основного є:

а) *повним*, бо воно здійснюється від *усього строку* додаткового покарання, оскільки згідно з ч. 3 ст. 55 КК строк відбування останнього обчислюється з моменту (з дня) відбуття основного покарання;

б) *безумовним*, бо закон не висуває жодних спеціальних вимог (умов), порушення яких після звільнення від додаткового покарання призвело би до його відміни¹⁶;

в) *факультативним*, бо суд має право, але не зобов'язаний його застосувати і може відмовити в цьому, мотивуючи своє рішення.

Підстава заміни покарання передбачена в частинах 3 та 4 ст. 82 КК і складається з **двох** обов'язкових елементів (чинників):

1. **Перший** з них має так званий *формальний* (формалізований) характер і відповідно до частин 4 та 5 ст. 82 КК полягає в тому, що засуджений повинен відбутися *певну, встановлену в законі, частину* *призначеного судом покарання*¹⁷. Тривалість цієї обов'язкової до відбуття частини покарання залежно від того його виду, яке підлягає заміні, а саме:

1) у разі заміни невідбутої частини покарання у виді *обмеження* (ст. 51 КК) чи *позбавлення волі* (ст. 63 КК) тривалість обов'язкової до відбуття частини їх строку відповідно до пунктів 1–3 ч. 4 ст. 82 КК складає *не менше*:
а) третини (п. 1), **б) половини** (п. 2) чи **в) двох третин** (п. 3) строку покарання;

2) у разі заміни покарання у виді *довічного позбавлення волі* (ст. 64 КК), обов'язкова до відбуття частина цього покарання відповідно до ч. 5 ст. 82 КК складає *не менше п'ятнадцяти (15) років*.

При встановленні тривалості обов'язкової до відбуття частини покарання закон (частини 4 та 5 ст. 82 КК) враховує такі показники, як:
а) ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; **б)** його характер і спрямованість; **в)** форма його вини; **г)** наявність рецидиву (ст. 34 КК); **г)** вид покарання, що відбувається засудженим; **д)** вчинення кримінального правопорушення особою, до якої раніше вже застосовувалося умовно-дострокове звільнення.

¹⁶ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 7).

¹⁷ Там само (п. 5).

2. *Другий* елемент підстави має *матеріальний* (сутнісний) характер і відповідно до ч. 3 ст. 82 КК полягає в тому, що протягом обов'язкової до відбуття частини покарання засуджений повинен *стати на шлях виправлення*, тобто довести своєю поведінкою, що в його свідомості відбулися такі позитивні зміни на шляху його виправлення, подальший розвиток і закріплення яких може бути забезпечено у процесі відбування ним більш м'якого покарання¹⁸. Цей елемент підстави має *оціночний* характер і встановлюється судом шляхом повного, ретельного та всебічного вивчення, аналізу і оцінки даних про особу засудженого та його поведінку під час відбування покарання¹⁹. Інакше кажучи, на певному етапі відбування покарання суд приходить до висновку, що з урахуванням поведінки засудженого його остаточне виправлення може бути забезпечене в процесі відбування більш м'якого покарання.

Якщо заміна покарання застосовується до особи, засудженої за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) або сукупністю вироків (ст. 71 КК), то обчислення тривалості обов'язкової до відбуття частини покарання здійснюється судом відповідно до пунктів 1–3 ч. 4 та ч. 5 ст. 82 КК, виходячи при цьому із *загальної міри* покарання, остаточно визначеного за сукупністю²⁰.

Згідно з частинами 1, 5 та 6 ст. 82 КК певним вимогам має відповідати і той вид покарання, яким здійснюється заміна, а саме:

1) у разі заміни невідбутої частини покарання у виді обмеження (ст. 61 КК) чи позбавлення волі (ст. 63 КК) покарання, яким здійснюється така заміна, має бути:

¹⁸ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 2).

¹⁹ Повний, ретельний аналіз даних про особу засудженого, всебічна і глибока оцінка його поведінки під час відбування покарання особливо важливі у разі заміни на підставі ст. 82 КК такого виду покарання, як довічне позбавлення волі. Див. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 02.03.2023 р. у справі № 585/3345/22 (провадження 1-в/585/41/23). URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/2_5217737158370012278.docx.

²⁰ Там само (п. 12).

а) тільки *основним*, бо заміна основного покарання додатковим законом не передбачена;

б) тільки *більш м'яким* порівняно з тим, яке підлягає заміні (ч. 1 ст. 82 КК), що встановлюється шляхом звернення до законодавчого переліку видів покарань, наведеного в ст. 51 КК, у якому всі вони розташовані в послідовності від м'якого до більш суворого;

в) тільки *строковим*, бо лише від відбування саме такого покарання можливе у подальшому умовно-дострокове звільнення осіб, яким обмеження чи позбавлення волі було замінене більш м'яким покаранням (ч. 6 ст. 82 КК);

г) призначено в межах строків, установлених у Загальній частині КК для даного виду покарання, і не може перевищувати невідбутої частини того покарання, яке було замінене (ч. 1 ст. 82 КК);

2) у разі заміни довічного позбавлення волі (ст. 64 КК) покаранням, яким здійснюється заміна, згідно з ч. 5 ст. 82 КК може бути тільки позбавлення волі строком від *п'ятнадцяти* (15) до *двадцяти* (20) років.

Кримінально-правові наслідки заміни покарання на підставі ст. 82 КК залежать від поведінки особи протягом (в процесі) відбування нею більш м'якого покарання, яким було здійснено заміну, а саме:

1) якщо протягом відбування більш м'якого покарання особа *не вчинить* нового кримінального правопорушення, то відповідно до ч. 4 ст. 90 КК строк погашення судимості обчислюється з дня відбуття цього (більш м'якого) покарання, а його тривалість залежить від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і того виду покарання, яке відбувалося засудженим *до заміни* його більш м'яким (ст. 89 КК). Таким чином, у цьому випадку більш м'яке покарання, яким здійснено заміну, не впливає на тривалість строку погашення судимості;

2) якщо протягом відбування більш м'якого покарання особа *вчинить* нове кримінальне правопорушення, то згідно з ч. 7 ст. 82 КК суд призначає покарання за знову вчинене кримінальне правопорушення, приєднує до нього

невідбуту частину *більш м'якого* покарання і визначає остаточне покарання за сукупністю вироків за правилами, передбаченими у статтях 71 та 72 КК. Таким чином, у цьому випадку *більш суворе* покарання, невідбуте засудженим до його заміни *більш м'яким*, не впливає на визначення судом остаточного покарання за сукупністю вироків. Що стосується строків погашення судимості, то у цьому випадку згідно з ч. 5 ст. 90 КК вони обчислюються окремо за кожне кримінальне правопорушення після фактичного відбуття покарання (основного та додаткового) за останнє кримінальне правопорушення.

Порядок заміни покарання або невідбутої його частини *більш м'яким* покаранням полягає в тому, що вона застосовується тільки *судом* (ч. 1 ст. 74 КК) і за своїм **характером** є:

а) *комплексним* заходом, бо у разі застосування такої заміни особа, з одного боку, *звільняється* від подальшого відбування *більш суворого* виду покарання, а з іншого, – *продовжує відбувати* *більш м'яке* покарання, яким було здійснено заміну;

б) *факультативним* заходом, бо суд *має право*, але не зобов'язаний застосувати заміну і може відмовити в цьому, мотивуючи своє рішення. У такому випадку *повторне* клопотання (подання) про заміну покарання стосовно того ж самого засудженого може мати місце з урахуванням вимог ч. 7 ст. 539 КПК не раніше як через *один рік* чи *шість місяців* з дня винесення ухвали суду про відмову;

в) *безумовним* заходом, бо перед особою, до якої застосовано заміну, не висувається жодних спеціальних вимог (умов), порушення яких призвело би до відміни такої заміни, і суд не може врахувати невідбуте покарання, яке було замінене, навіть у разі вчинення особою під час відбування *більш м'якого* покарання нового кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 4 ст. 107 КК щодо неповнолітніх заміна покарання або невідбутої його частини *більш м'яким* не застосовується.

Заміна покарання (ст. 82 КК) *відрізняється від умовно-дострокового звільнення* (ст. 81 КК) за такими ознаками:

1) передумовою заміни (ст. 82 КК) є відбування засудженим тільки *трьох* (статті 61, 63, 64 КК), а умовно-дострокового звільнення (ст. 81 КК) *п'яти* основних видів покарань (статті 57, 58, 61, 62, 63 КК);

2) заміна (ст. 82 КК) стосується не тільки *строкових* (статті 61, 63 КК), а й *безстрокового* виду покарання (ст. 64 КК), тоді як умовно-дострокове звільнення можливо лише від *строкових* видів покарань (ч. 1 ст. 81 КК);

3) як при заміні основного покарання (ст. 82 КК), так й при умовно-достроковому звільненні від його відбування (ст. 81 КК) особу може бути звільнено і від *додаткового* покарання, передбаченого ст. 55 КК. Але у першому випадку таке звільнення є *безумовним і повним* (ч. 2 ст. 82 КК), тоді як у другому, – *умовним і або повним, або частковим* (ч. 1 ст. 81 КК);

4) одним із елементів підстави заміни є *становлення* засудженого *на шлях виправлення* (ч. 3 ст. 82 КК), тоді як при умовно-достроковому звільненні – *доведення* засудженим свого *виправлення* (ч. 2 ст. 81 КК);

5) у разі заміни покарання (ст. 82 КК) воно замінюється більш м'яким, яке засуджений продовжує відбувати, тоді як при умовно-достроковому звільненні (ст. 81 КК) він повністю звільняється від відбування невідбутої частини покарання;

6) заміна покарання (ст. 82 КК) є заходом *безумовними*, тоді як умовно-дострокове звільнення (ст. 81 КК) здійснюється під *умовою* невчинення засудженим протягом невідбутої частини покарання нового кримінального правопорушення;

7) при призначенні покарання за правилами ч. 7 ст. 82 КК враховується невідбута частина лише *більш м'якого покарання*, яким було здійснено заміну, тоді як за ч. 4 ст. 81 КК – *невідбута частина покарання, від відбування якої особу було умовно-достроково звільнено*.

Список використаних джерел

1. Богатирьова О. І. Інститут звільнення від відбування покарання у законодавстві України: навч. посібник / О. І. Богатирьова, І. І. Журова, О. В. Лісіцков / за заг ред. І. Г. Богатирьова. Київ: ВД «Дакор», 2014. 214 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
3. Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підгот. до заліків та іспитів / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко; відп. ред. В. І. Тютюгін. 7-ме вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2024. 250 с.
3. Тютюгін В. І. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини): посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко; відп. ред. В. І. Тютюгін. 5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2024. 364 с.
4. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України. Харків: Харків юридичний, 2009. 840 с.
5. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України / наук. ред. О. О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛУВДС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 728 с.
6. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія / за наук. ред. А. А. Музики. Київ: ВД «Дакор», 2019. 676 с.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (пункти 6, 11). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02#Text>.
8. Тютюгін В. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (коментар закону та критичний аналіз його приписів). *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: 2024. Вип. 1(21). С. 51–70.
9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 23.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
11. Постанова Верховного Суду від 05.09.2024 у справі № 552/4832/22 (провадження № 51-1093км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121502775>.

12. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

13. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 02.03.2023 р. у справі № 585/3345/22 (провадження 1-в/585/41/23). URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/2_5217737158370012278.docx.